

Ю. Ю. Лукошкіна

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПРАВА ОСОБИ НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Метою наукової статті є визначення розуміння змісту права особи на справедливий суд. Встановлено, що реалізація права на доступ до адміністративного суду вимагає дотримання організаційних умов, серед яких необхідно виділити вирішення: проблем територіального доступу установи; проблем інформованості громадськості про місцерозташування установи та графік її діяльності; проблем кадрового забезпечення судів та їх матеріально-технічного оснащення тощо. Підкреслено, що реалізація права на доступ до адміністративного суду вимагає дотримання нормативно-правових умов, де необхідно виділити: гарантування незалежності та безсторонності суддів; дотримання вимог рівності громадян перед законом і судом; розумність строків розгляду справи; надання кваліфікованої правничої допомоги всім категоріям осіб; контролю за ціноутворенням у встановленні розміру оплати юридичних послуг. Акцентовано, що реалізація особою права на судовий захист має розглядатися як право особи звертатися до уповноваженого юрисдикційного органу, що безпосередньо розуміється як здійснення права на звернення до суду. Право на судовий захист має складатися із таких компетентностей, як: право на належний судовий захист; право на незалежний і безсторонній судовий розгляд; право на нормативну визначеність; право на доступ до правосуддя; право на остаточність судового рішення (*res judicata*); належність та ефективність виконання судових рішень. Визначено, що чинним адміністративно-процесуальним законодавством України встановлюється, що є забороненою відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (ч. 6 статті 7 КАС України). Зроблено висновок, що процесуальний статус особи реалізується не лише шляхом надання їй можливості у доступності правосуддя, але і у створенні можливості для того, щоб бути заслуханим, отримати справедливе та об'єктивне обґрунтоване рішення, що має бути ухвалено у розумні строки та з визначенням найбільш ефективного способу відновлення порушеного права, що є складником концепції «good governance» (доброго урядування).

Ключові слова: адміністративне судочинство, апеляційне оскарження судових рішень, виконання судових рішень, воєнний стан, досудове вирішення спорів, Європейський суд з прав людини, касаційне оскарження судових рішень, суб'єктивні публічні права людини, право на доступ до правосуддя, право на судовий захист, розумний строк, справедливість.

Постановка проблеми. Встановлення сутності принципів права вимагає такої організації судового процесу, за якої досягається таке його головне завдання, як прийняття рішення, що відповідає вимогам повноти, об'єктивності, законності та обґрунтованості фактичних та юридичних обставин справи [1, с. 57–60].

Важливим є встановлення таких особливостей адміністративного судочинства, що відрізняють його від інших предметних юрисдикцій, як пріоритетність пошуку співмірності публічних та приватних інтересів під час вирішення адміністративного спору по суті, де необхідно визначити суспільну цінність об'єкта, що є предметом справи, що має відобразитися на обранні

того чи іншого способу відновлення порушеного суб'єктивного публічного права особи [2, с. 49–53].

Стан наукової розробки проблеми. Окремі питання здійснення адміністративного судочинства, його нормативно-правової регламентації висвітлювались у наукових працях таких учених та практиків, як: В.Б. Авер'янов, Н.О. Армаш, Ю.П. Битяк, Я.О. Берназюк, М.А. Бояринцева, І.П. Голосніченко, М.Ю. Віхляєв, П.В. Діхтієвський, Р.А. Калюжний, О.В. Кузьменко, М.П. Кучерявенко, М.В. Савчин, Л.Є. Кисіль, М.І. Козюбра, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, Т.О. Карабін, Ю.О. Легеза, Д.В. Лученко, П.М. Рабінович, О.Л. Соколенко, А.А. Шарая, Ю.С. Шемшученко та ін. Забезпе-

чення права на судовий захист у публічно-управлінських правовідносинах розглядалось у працях таких учених, як: І.О. Верба, А.В. Завидняк, Я.В. Лазур, Н.Б. Писаренко, В.М. Бевзенко, М.І. Смокович, Т.М. Іваненко та ін.

Метою наукової статті є визначення розуміння змісту права особи на справедливий суд.

Виклад основного матеріалу. Цікавою є думка, що пов'язується із необхідністю виділення писаних та неписаних принципів здійснення судочинства [3, с. 22–24], де першими є конституційні принципи, визначені у міжнародних актах, а також у кодифікованих та інших законодавчих актах ідеї, тоді як другу групу принципів становлять ті принципи, що формуються в адміністративній правовій доктрині. Адміністративно-правова доктрина – це система наукових суджень, ідей, концепцій та принципів, яка формує теоретичну основу адміністративного права як галузі публічного права. Вона відображає особливості державного управління, механізми регулювання адміністративних правовідносин, а також визначає межі застосування адміністративних норм у практиці державного управління та захисту прав громадян. Доктрина адміністративного права включає узагальнений погляд на юридично-правові явища у сфері державного управління. Вона охоплює: базові поняття та категорії: визначення сутності адміністративних відносин, обсяг повноважень державних органів, механізми контролю та забезпечення прав громадян; системний апарат, що включає фундаментальні принципи, понятійно-категоріальний апарат і методологічні підходи до дослідження адміністративних явищ [4, с. 14–27].

Адміністративно-правова доктрина базується на методологічному плюралізмі, що дозволяє поєднувати історичний аналіз, філософські та теоретико-правові підходи для пояснення сутності адміністративного права. Це сприяє формуванню єдиних методів правового аналізу і тлумачення норм, які регулюють відносини між державою та громадянами [4, с. 14–27; 5].

Доктрина виступає основою для формування нових концепцій у сфері адміністративного права та впливає на розвиток нормативно-правової бази. Вона слугує орієнтиром для судової практики та правотворчості, сприяючи забезпеченню юридичної визначеності та стабільності адміністративних відносин [6].

В умовах реформ і модернізації державного управління доктрина допомагає інтегрувати міжнародні стандарти, сприяє гармонізації наці-

онального законодавства із сучасними тенденціями у сфері публічного адміністрування.

Сучасна адміністративно-правова доктрина в Україні перебуває у фазі активного оновлення, що зумовлено: трансформацією державного управління та змін у суспільстві, інтеграційними процесами та гармонізацією правових норм із загальноєвропейськими стандартами, необхідністю вдосконалення механізмів контролю за діяльністю органів виконавчої влади [7].

Адміністративно-правова доктрина є фундаментальним складником правової науки, що забезпечує єдність теоретичних уявлень і практичних підходів до регулювання державного управління. Вона дозволяє формувати цілісну методологічну базу для аналізу та реформування адміністративного права, сприяючи підвищенню ефективності діяльності органів виконавчої влади і захисту прав громадян. Як результат така доктрина є важливим інструментом як для правотворчості, так і для правозастосування, визначаючи напрями розвитку адміністративного права в умовах сучасних викликів та трансформацій у суспільстві.

Варто підкреслити, що європейська адміністративна доктрина базується саме на забезпеченні права особи на доступ до суду, а не на впровадженні та забезпеченні ефективності права особи на доступ до правосуддя [8, с. 23].

Отже, доступ до адміністративного суду вимагає здійснення дій попереднього досудового врегулювання спору, тобто пошуку інших альтернативних способів захисту прав і свобод особи у сфері публічно-управлінських правовідносин. Ефективність адміністративного оскарження пов'язується при цьому зі: створенням спрощених процедур подання адміністративної скарги; розумними та доступними провадженнями із розгляду адміністративних скарг; гарантуванням можливостей оскарження рішення владного суб'єкта у порядку субординаційного взаємозв'язку; мінімізації проявів бюрократизму та формалізованого підходу до розгляду адміністративної скарги; доступність та зрозумілість критеріїв встановлення адміністративної підвідомчості органу із розгляду адміністративної скарги [9, с. 345–350].

Варто підкреслити, що ефективна система альтернативних способів врегулювання спорів функціонально створює умови як для підвищення ефективності доступу до адміністративного суду, так і водночас дозволяє зменшити навантаження на систему адміністративних судів шляхом встановлення дієвих способів

оперативного позасудового врегулювання спорів [10, с. 47–52].

Перешкодами у реалізації доступу до адміністративного суду, усунення яких неодноразово у літературі визначалось за необхідне, є такі: подолання майнового цензу як критерію доступності правосуддя; подолання проблем колективного адміністративного позову; затягування судового розгляду справи [11, с. 19–22].

Зазначене свідчить, що ефективність реалізації права особи на доступ до адміністративного суду передусім належить до системи гарантій, які мають державою встановлюватися та ефективно впроваджуватися [12, с. 126; 13, с. 26–29].

Варто підтримати висновок, обґрунтований у наукових працях А.В. Завидняк [14, с. 118–122; 15, с. 97–102], яка зазначає, що поняття «доступ до суду» та «доступ до правосуддя» співвідносяться як частина та ціле. При цьому право на доступ до правосуддя є складником права особи на захист, встановленого Конституцією України.

Розуміти доступність правосуддя можна як можливість громадян без перешкод звертатися до судів для захисту своїх прав і свобод. Це забезпечує не лише юридичне право на звернення, але й реальні умови для фізичної та фінансової доступності судових процедур. Повноцінне забезпечення доступності правосуддя охоплює наявність стандартів щодо рівності сторін, безкоштовну юридичну допомогу для малозабезпечених, а також своєчасність і справедливість судових рішень. Законодавчо це забезпечується не лише на рівні конституційних норм, а й на рівні практики правозастосування, котра повинна створювати ефективні механізми для доступу до судової влади та запобігання будь-яким бар'єрам на шляху правосуддя. Доступність правосуддя являє собою нормативно закріплену та реально забезпечену можливість кожного громадянина безперешкодно звертатися до судових інстанцій для захисту своїх прав та свобод. Цей принцип є фундаментальним елементом правової держави, гарантуючи рівний доступ до правосуддя незалежно від соціального чи економічного становища. Законодавство передбачає створення умов для оперативного розгляду справ, забезпечення прозорості судових процедур та надання правової допомоги, що сприяє усуненню адміністративних, фінансових і організаційних бар'єрів. Таким чином, доступність правосуддя стає ключовою умовою ефективного

захисту прав людини. Сучасна судова система повинна забезпечувати оперативність, доступність та зрозумілість процедур, що дозволяє кожному громадянину швидко отримувати справедливе вирішення своїх спорів для повної гарантії прав [16; 17].

До системи забезпечення доступу до правосуддя належать такі складники, як: система судоустрою; встановлений порядок розгляду спору; дотримання вимог розумності строків та обсягу судового збору; забезпечення вимог незалежності та неупередженості суду; юридичний супровід справи кваліфікованою правовою допомогою [18, с. 33].

Доступність до правосуддя може розглядатися як певний стан задоволення публічних та приватних потреб особи у врегулюванні юридично значущих справ [19, с. 11–12].

Доступ до адміністративного суду може розглядатися крізь призму дотримання засад справедливості [20]. Так, право на звернення до адміністративного суду має розглядатися як право на справедливе врегулювання спору [20]. Такий підхід висловлений у рішенні Конституційного Суду України у справі, пов'язаній із кримінально-правовим захистом прав та інтересів особи, але може бути прийнятним і до визначення сутності права особи на доступ до адміністративного суду. Ще за часів Давнього Риму проголошувався найважливіший принцип врегулювання спору судом, що полягає не лише у законному рішенні у справі, але і дотриманні вимог доброї совісті («*boni iudi cis est ampliare iustitiam* – обов'язок доброго судді приймати рішення, що сприяють розвитку правосуддя») [21, с. 161].

Доступ до правосуддя у широкому сенсі – це певний стандарт, який гарантує, що кожна заінтересована особа має можливість отримати справедливий і ефективний судовий захист. Він реалізується через необмежену судову юрисдикцію, тобто можливість суду розглядати всі спори, що потребують вирішення, а також через застосування належних судових процедур, що забезпечують прозорість, змагальність і неупередженість розгляду справ. До цього також належать розумні строки розгляду справ та безперешкодне звернення до суду, яке усуває адміністративні та інші бар'єри [22; 23, с. 48–54].

Висновки. Реалізація права на доступ до адміністративного суду вимагає дотримання організаційних умов, серед яких необхідно виділити вирішення: проблем територіального доступу установи; проблем інформованості

громадськості про місцезоташування установи та графік її діяльності; проблем кадрового забезпечення судів та їх матеріально-технічного оснащення тощо.

Реалізація права на доступ до адміністративного суду вимагає дотримання нормативно-правових умов, де необхідно виділити: гарантування незалежності та безсторонності суддів; дотримання вимог рівності громадян перед законом і судом; розумність строків розгляду справи; надання кваліфікованої правничої допомоги всім категоріям осіб; контролю за ціноутворенням у встановленні розміру оплати юридичних послуг.

Реалізація особою права на судовий захист має розглядатися як право особи звертатися до уповноваженого юрисдикційного органу, що безпосередньо розуміється як здійснення права на звернення до суду. Право на судовий захист має складатися із таких компетентностей, як: право на належний судовий захист; право на незалежний і безсторонній судовий розгляд; право на нормативну визначеність; право на доступ до правосуддя; право на остаточність судового рішення (*res judicata*); належність та ефективність виконання судових рішень.

Чинним адміністративно-процесуальним законодавством України встановлюється, що є забороненою відмова в розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини (ч. 6 статті 7 КАС України).

Процесуальний статус особи реалізується не лише шляхом надання їй можливості у доступності правосуддя, але і у створенні можливості для того, щоб бути заслуханим, отримати справедливе та об'єктивне обґрунтоване рішення, що має бути ухвалено у розумні строки та з визначенням найбільш ефективного способу відновлення порушеного права, що є складником концепції «good governance» (доброго урядування), що була у 1970-х роках проголошена в Європі.

Список використаної літератури:

1. Бояринцева М. Принципи адміністративного судочинства в Україні. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2019, August, P. 57–60.
2. Стефанюк В.С. Поняття судового адміністративного процесу та його принципи в адміністративному праві. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 5. С. 49–53.
3. Основи адміністративного судочинства в Україні / за заг. ред. Александрової Н.В., Куйбіди Р.О. Київ : Конус-Ю, 2006.
4. Коломоець Т.О., Колпаков В.К. Поняття доктрини адміністративного права. *Вісник НАПРНУ*. 2020. № 2. С. 14–27.
5. Легеза Ю.О. Нормативно-правові засади недоторканності судді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 564–566.
6. Адміністративно-правова доктрина і практика в умовах сучасних викликів : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4–5 червня 2020 року / ред. кол. Гриценко І.С., Мельник Р.С. та ін. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 88 с.
7. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist / пер. С. Головатий. Київ : ВАІТЕ, 2017.
8. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право / за заг. ред. Р.С. Мельника. Київ : ВАІТЕ, 2014. 376 с.
9. Закопай А.Р. Альтернативні (позасудові) способи врегулювання правових спорів: генеза наукових досліджень. *Law. State. Technology*. 2024. № 2. С. 47–52.
10. Верба І.О. Право на доступ до правосуддя як об'єкт наукового аналізу: юридичний аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015, № 6. С. 19–22.
11. Руденко А.В. Реалізація принципу доступності в адміністративному судочинстві. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2008. Том 21 (60). № 2. С. 125–129.
12. Лужанський А.В. Доступ до правосуддя: окремі проблеми. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 3. С. 26–29.
13. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя згідно з прецедентним правом Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 1. С. 118–122.
14. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного судочинства та обов'язок держави захищати права людини. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 2. С. 97–102.
15. Марочкін І.Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації. *Судова реформа в Україні. Проблеми та перспективи* : мат. наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2002 р., м. Харків. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 33–35.
16. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.10. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 20 с.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду

України та за конституційним зверненням громадянина Савчука Миколи Миколайовича про офіційне тлумачення положень Кримінального кодексу України 1960 року із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України» від 22 лютого 2000 року № 1483-III, щодо їх дії в часі у взаємозв'язку із положеннями статті 8, частини першої статті 58, пункту 22 частини першої статті 92, частини другої статті 152, пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини другої статті 4, частин першої, третьої, четвер-

тої статті 5, частини третьої статті 74 Кримінального кодексу України 2001 року (справа про заміну смертної кари довічним позбавленням волі) від 26.01.2011 р. № 1-рп/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 10. Ст. 471.

18. Сакара Н. Проблеми доступності правосуддя в цивільних справах. *Право України*. 2004. № 1. С. 105–117.
19. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя в цивільних справах : монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.
20. Овсяннікова О.О. Доступність правосуддя як чинник, що впливає на формування громадської думки щодо судової влади. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 48–54.

Lukoshkina Yu. Yu. Understanding the content of the right of an individual to a fair trial

The purpose of the scientific article is to determine the understanding of the content of the right of an individual to a fair trial. It is established that the implementation of the right to access an administrative court requires compliance with organizational conditions, among which it is necessary to highlight the solution of: problems of territorial access of the institution; problems of public awareness of the location of the institution and the schedule of its activities; problems of staffing of courts and their material and technical equipment, etc. It is emphasized that the implementation of the right to access an administrative court requires compliance with regulatory and legal conditions, where it is necessary to highlight: guaranteeing the independence and impartiality of judges; compliance with the requirements of equality of citizens before the law and the court; reasonable terms for considering the case; providing qualified legal assistance to all categories of persons; control over pricing in establishing the amount of payment for legal services. It is emphasized that the implementation by an individual of the right to judicial protection should be considered as the right of an individual to apply to an authorized jurisdictional body, which is directly understood as the exercise of the right to apply to court. The right to judicial protection should consist of such competencies as: the right to proper judicial protection; the right to an independent and impartial trial; the right to regulatory certainty; the right to access to justice; the right to the finality of a court decision (res judicata); the appropriateness and effectiveness of the execution of court decisions. It is determined that the current administrative procedural legislation of Ukraine establishes that it is prohibited to refuse to consider and resolve an administrative case on the grounds of incompleteness, ambiguity, contradiction or absence of legislation regulating disputed relations (Part 6 of Article 7 of the Code of Administrative Offenses of Ukraine). It is concluded that the procedural status of a person is realized not only by providing him with the opportunity to access justice, but also by creating the opportunity to be heard, to receive a fair and objective reasoned decision, which must be adopted within a reasonable time and with the determination of the most effective method of restoring the violated right, which is a component of the concept of "good governance".

Key words: administrative justice, appeal of court decisions, execution of court decisions, martial law, pre-trial dispute resolution, European Court of Human Rights, cassation appeal of court decisions, subjective public human rights, right to access to justice, right to judicial protection, reasonable time, justice.